327::911.3(497.11)
COBISS.SR-ID 513153461

ГЕОПОЛИТИЧКИ ОКВИР РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Марко Крстић[1*]
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

1 * e mail: marko.krstic.1982@gmail.com

ГЕОПОЛИТИЧКИ ОКВИР РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак: *Геополитика карактерише и дефинише државе више од једног века, а геополитички положај је једна од најважнијих геополитичких категорија и тај положај је увек имао битан утицај на положај једне државе у међународној заједници. Геополитички положај је комплексна категорија и представља скуп геополитичких обележја одређене политичко-територијалне јединице, најчешће државе, и тај положај није сталан и непромењив, већ представља једну промењиву категорију која се мења с обзиром на промене у самој држави и њеној околини које утичу на геополитички положај државе. Географски услови представљају низ могућности и ограничења, а општи обрасци и дугорочни процеси могу на прикладан начин објаснити овај однос и структуру, али треба нагласити да геополитика не представља теорију државног понашања нити спољну политику. Треба се упознати и проучити географске предиспозиције положаја Србије и њених граница, историјско-геополитичке основе настанка српске државе и њене територијалне промене, схватање значаја савременог геополитичког положаја Србије; стицање знања о релацијама Србије према осталим српским просторима и Балкану у целини; анализа интереса великих сила и суседа Србије; објективна оцена српских позиција у интегративним и дезинтегративним процесима на Балкану и у Европи.*

Кључне речи: *геополитика, геополитички положај, Србија, Балкан, географија*

УВОД

Геополитика поседује изузетно значајну моћ да открије и препозна опасност, као и могућност да опише свет на начин који ће дефинисати одговарајућа политичка понашања у појединим контекстима, чиме се обезбеђује „сигурност“ против тих опасности. Конципирана на критичан начин као проблематична, геополитика или географска политика често има за циљ радикализацију конвенционалних идеја о геополитици кроз низ студија о овој теми, операција у светској политици које су се одиграле у прошлости, садашњости и будућности. Геополитика је заправо примена географије за стратешко планирање, креирање политике, укључујући пројекцију војне снаге, креирање и обезбеђивање линије комуникације, побољшање приступа и развој ресурса, успостављање трговине и војних савеза, подривање или ограничавање војних и економских могућности стварних или потенцијалних противника. Поред очигледне везе са политичком географијом, геополитика се јасно односи на области географског понашања и перцепције животне средине.

Многи тврде да је геополитика од суштинског значаја за однос између традиционалне геополитике и развоја међународних односа, како у теорији тако и у пракси. Савремена геополитика је научна дисциплина и истражује односе између простора, моћи и становништва. Спомињање речи геополитика често изазива негативне конотације, а последица тога је терет директног негативног наслеђа које геополитика носи из доба кад је служила као изговор за територијална освајања. Геополитика је настала као поглед на свет који је анализирао утицај географских фактора на политику. Просторна локација неког града, регије или државе на земљиној површини и однос према осталим градовима, регијама и државама врло је важан фактор у вредновању питања важних у политичким или војним питањима. Географски положај је предодредио да простор који насељава српско становништво има значајан геополитички положај. То је подручје где се укрштају супротстављени геополитички интереси великих сила, различити религијски утицаји и цивилизације, преко којег пролазе важни саобраћајни коридори и цевоводи. Инострана помоћ је битан елемент спољне политике у многим земљама. Од Другог светског рата, најбогатије државе на свету користиле су промет роба, услуга и средстава као средство интеракције са другим земљама. Временом, све већи број држава усмерио је све веће количине ресурса према другим државама. Геополитика се традиционално користи за проучавање географске репрезентације, реторике и праксе који подупиру светску политику. У једном класичном смислу, повезује се са питањима која се од-

носе на државне територијалности, суверенитет, међународне граничне спорове и праксу ратовања између држава, док данас термин укључује такве појаве као што су глобална безбедност и глобални тероризам. Оно што је важно јесте то да је геополитика историјски била везана за начин доминације и снаге суверених држава – демонстрирајући снагу своје спољне политике.

Наш регион, за који аутори у овом издању сматрају да га је за потребе анализе која следи најбоље и географски најтачније називати Западни Балкан, представља један својеврсни полигон геополитичког надметања, које се реализује у непосредном суседству или пак у самим државама региона. Еуфемистички речено, поред старих империјалних играча и њихових асистената, од којих су неки у новом руху, ту су и нови глобални актери, који вешто комбинују геополитику са геоекономијом. Све то не треба да чуди, јер само су интереси стални, али се увек поставља питање да ли је оно што се дешава до краја промишљено, поготово када се ради о нашем региону и, у крајњој линији, о Србији. Геополитика је замишљена као светска перспектива, која се бави анализом и утицајем географских фактора на политику. Савремена геополитика је научна дисциплина која истражује односе између простора, снаге и становништва, а геополитички положај је један од најважнијих геополитичких категорија. Геополитика је изузетно значајна за постојање, функционисање и развој наше земље, и пројекцију глобалних геополитичких концепција на простор Балкана и Србије, квантитативна и квалитативна својства њеног државног простора. Чиниоци геополитичког положаја Србије јесу променљиви, као њени територијални односи са земљама у окружењу где је неопходно геополитички артикулисати развојне перспективе Србије.

Дуготрајни сукоби и хуманитарне катастрофе у разним деловима света стално указују на широку људску несигурност. Савремене дебате о концепту безбедности јесу оне како најбоље одредити геополитичке околности после хладног рата и одговарајуће дисциплинске приступе савременом политичком насиљу. Покушаји да се прошири делокруг академских студија лабаво су повезани са актуелним политичким иницијативама које користе вокабулар безбедности да оправдају разне хуманитарне и политичке иницијативе. Критичари тврде да су такве иновације прљав политички дискурс и додају превише питања у проучавању рата и мира. Балансирајући између аргумента за широк приступ који укључује промене у политици и нове академске анализе у студијама безбедности, или традиционално уско усвојен фокус на стратешка и војна питања, јасно је да геополитичке претпоставке садржане уз оба ова при-

ступа треба критички преиспитати у реформулисању студија безбедности. Многима то указује на период у коме су геополитички идентитети нестабилни, нарочито у периоду у коме нема хегемонијског разумевања светског поретка и улога које поједине државе играју.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Оснивање и спецификација државе као националне заједнице јесте геополитички чин, што подразумева идеју изградње једног националног идентитета од стране многих држава, успостављање спољних граница и претварање различитих места у унитарни унутрашњи простор. То такође укључује фалсификовање разбацане и хетерогене историје у трансцендентно и провиђење трајања (Tuathai, Dalbi, 1998). На први поглед, компаративна политичка култура јесте област у којој се критички испитује њен геополитички рад. На изненађење, проучавање политичке културе представља богат сајт преко којих се испитује и анализира изградња онтолошких идентитета националне државе и понављање тог идентитета унутар геополитичких дискурса. Из ове перспективе, функција политичке културе у међународним односима и њеног формалног истраживања у упоредној политици показује како се просторне праксе и представе простора дијалектички преплићу (Bonura, 1998).

Агнев (*Agnew*) сугерише да је историја модерне светске политике структурисана пракса заснована на скупу схватања о „начину на који свет функционише“, који заједно чине елементе модерне геополитичке маште. Ова геополитичка машта, која има своје почетке у шеснаестом веку у Европи, структурирана је и условљава светску политику. Иако се однос снага између доминантних светских сила није променио кроз векове, као ни природа међународне економије, Агнев тврди да савремена геополитичка машта „и даље превладава у вођењу светске политике“. Израз геополитика датира од краја деветнаестог века, али се крајем двадесетог века нашироко користи означавајући просторност хегемонијске светске политике. Сваки геополитички поредак даје своје посебно значење и вредност ових услова. Како тврди Тејлор (Taillor, 1996), хегемонистичке државе су лабораторије модерности које производе хегемонистичке визије модерне политике, економије, културе и обичне свакодневне удобности (Tuathail, 1998). Геополитички разлози датирају још из античке Грчке. Овај термин је извео још Аристотел и он се односио на одговарајуће политичке системе грчких градова-држава и њихових суседних царстава и племена, као и климатских услова. Сличне

идеје су истакнуте у Француској током ренесансе. Кант је такође повезао претпостављене карактеристике народа и климатских фактора. У савременим друштвеним наукама ова линија размишљања добила је подстицај оног момента када је геополитика постала доминантан приступ у истраживању у међународним односима. Немачки географ Фридрих Рацел (*Fridrich Ratzel*) конципирао је државе као растуће организме, тј. у покушају да изучи научне законе из биологије преко међународних односа он је тврдио да државе подстичу своју националну моћ – своје способности да преживе у међународној арени – из матичне земље из које је и контролишу. Шведски научник Рудолф Кјелен (*Rudolph Kjellen*) сковао је термин геополитика, где ју је дефинисао као науку о државама као облицима живота, на бази демографских, економских, политичких, друштвених и географских фактора (Scholvin, 1998).

Средњи век заборавља и занемарује питање институција и важности географског чиниоца, а тек у 18. веку почиње филозофско посматрање историје, и из те перспективе почиње да се обрађује овај проблем. Касније, у 20. веку група научника на челу са Карлом Хусхофеом (*Karl Hushofeom*), уредником геополитичког часописа, сматрајући да још није дошао прави тренутак за коначну систематизацију геополитике, почели су прво са практичним радовима у којима су анализирани кључни темељи геополитике. Ипак, у свом почетку они су настојали да пруже неку врсту смернице свима који желе да допринесу конституисању нове науке, где су на следећи начин дефинисали задатак и циљеве геополитике као науке: „Геополитика је наука о зависности политичких догађаја од земљиног тла. Она почива на широким основама географије, а нарочито политичке географије, као науке о политичким организмима у простору и њиховој структури простора на земљиној површини коју изучава географија, пружа геополитички оквир у коме се морају одигравати токови политичких догађаја, ако им је досуђен трајан успех. У смислу овог сазнања, геполитика хоће да пружи оружје у политичком деловању и да истовремено буде путоказ у политичком животу“ (Младеновић, 1934: 10–11).

Дејвид Њуман (*David Newman,* 1998) као кључне тезе модерног изучавања геополитике наводи: (1) глобализацију: у смислу промене функције државног суверенитета (под утицајем глобализације савремена геополитика преиспитује државноцентричне приступе у поимању светске политичке карте – теза о крају државе и свету конгломерату насупрот тезама о алтернативним идентитетима и глокализацији); (2) детериторијализацију у контексту промене улога и функција граница; (3) проучавање геополитичких наратива еминентних аутора; (4) геополитичку имагинацију у смислу проучавања подсастава у надсаставу (примери

државе у међународној заједници – дискрепанција између жељеног и стварног положаја може водити до конфликта и тензија унутар светског састава); и (5) ретериторијализацију државе у смислу појаве нових етничких, националних и територијалних идентитета (глобализација и п(р) опустљивост граница с једне стране доводи до настајања и јачања етничких идентитета на локалној и регионалној разини с друге стране) (Kuus).

Одрживост једног народа у надзорној геополитици може изазвати експанзионистичке претензије. Политичка географија означава везе између значења, вредности и утицаја географије о политици на основу разматрања користи и губитака према националном интересу народа, у овом случају безбедности и просперитета интереса националне безбедности, као најважнијег питања. Студија о науци географије и њено повезивање са политиком и стратегијом нације представља ствар од виталног значаја. Присуство детерминистичког приступа изазива појаву екстремних мишљења које може да покаже да географија детерминише националну политику и стратегију (Massaro, Williams, 2013: 567–577).

Из разлога што је често била злоупотребљена од стране нациста, геополитика је дуго маргинализована и одбацивана као „ненаучна" дисциплина. Данас то није случај, мада је англосаксонски теоретичари и даље сматрају само инструментом воље за моћ и потчињавање света. Између осталог, геополитика се дефинише као наука која се бави просторним политичким односима и везама између (и унутар) држава и нација и других територијално-политичких творевина, затим просторном расподелом и структуром политичке моћи по кључним светским регионима и средствима и поступцима за стицање и јачање моћи државе зависно од природне средине, географских и политичких чинилаца, као и укупним просторним аспектима свих политичких и друштвених феномена (Зорић, 2001: 150). Неки ће рећи да је геополитика, пре свега, пракса и дискурс; то су радње предузете против других сила, о најезди, борбама и размештању војних снага. Геополитика је термин који је тешко дефинисати. У конвенционалним академским разумевањима, она се односи на географију међународне политике, нарочито на однос између физичког окружења (локација, ресурси, територија итд.) и понашања спољнополитичких актера. Ова тврдња је утемељена у геополитичкој традицији која се од почетка противила предлогу да ће велики лидери сами одредити ток историје, политике и друштва.[2] Уместо тога, нагласак се ставља на природно окру-

2 Геополитички код неке државе представља њену субјективну перцепцију сопствене позиције у односу на друге државе или политичко-територијалне заједнице. Такође, подразумева и поимање актуелних претњи и ризика; доживљај супериорности или инериорности, респектовања или омаловажавања; остварености или ускраћености; партнерства или ривалитета; лидерства или подаништва; осећаја заштићености или изневерености итд. Другим речима, то је слика о себи у односу на друге (Талијан, Врачар, Јевтић, 2015).

жење и географско постављење једне државе који, у ствари, врше највећи утицај на њену судбину (Agnew, 1992: 190–204).

Кристоф (*Cristoff*, 1960) написао је да би кроз високо научно изучавање историје геополитике, на веома уравнотежен и промишљен начин, она задржала вредност и да њено занемаривање може бити и политички и интелектуално опасно. Одговори су били веома критични. Александар (*Alexander*, 1961) тврди да ништа од вредности у геополитици не обухвата политичку географију, а да би геополитику требало напустити „потпуно као радни термин, осим за употребу у својим историјским конотацијама". Још један ниво остаје за испитивање, а то је пад политичке анализе, како у језичким супстанцама и не мора да значи да спољна политика мора да буде вођена геополитичим идејама (Hepple, 1986). Термин геополитика систематски развија и подиже на ниво међународних односа Карл Хаусхоферов (*Carl Haushoferov*, 1869–1946) у периоду интензивирања међудржавних ривалитета у Европи након прелаза из 19. у 20. век. Она је имала за циљ да истакне примарно одређење политичког простора. Од 70-их година 20. века геополитика подразумева у својој формално неутралној верзији „борбу за власт над територијама у сврху политичке контроле над простором" (Lacoste, 1993). Национални концепт подразумева три основна елемента: биоорганског појам државе, социјално-дарвинистички поглед на међудржавне односе дефинисани као борба за умањење политичких и сепаратистичких детерминанти (Brill, Teschke, 2006: 327–335).

Период између краја 19. века до краја Другог светског рата може се дефинисати као златно доба класичне геополитике, како у погледу теорије, тако и праксе. Кроз историју, старост географских открића привукла је ривалства на глобалном нивоу између светских ривалских сила: Велике Британије, Немачке, Русије и САД. Све ове силе су имале истакнуте геополитичке теоретичаре који су градили теорије у циљу побољшања или одржавања моћи њихових земаља. Ови геополитички теоретичари су били академици и државници и њихове теорије су у великој мери усвојене од стране доносиоца одлука у матичним државама. Њихове теорије су на тај начин одиграле важну улогу у односима међу великим силама тог доба. То је био период који је видео раст империјалистичких институција и удружења која су покушала да легитимишу колонијални експанзионизам. У том контексту је географија уздигнута на научни ниво и третирала се као научна дисциплина и интелектуалци све више пишу и размишљају на тему утицаја географије на државне и спољне политике произашле из тог контекста (Geopolitics and the study of international relations, 2010).

СРБИЈА НА ГЕОПОЛИТИЧКОМ РАСКРШЋУ

Геополитички положај[3] је увек био у значајној мери одговоран за позицију Србије у међународној заједници. Због тога је неопходно да се истраже нове геополитичке локације Србије и њене могуће промене које би се могле догодити у будућности. Пад Отоманске империје и експанзија националистичких захтева за стварањем националних држава представљали су узрок конфликата на Балкану у 19. и раном 20. веку, а врхунац су достигли током балканских ратова, као и у Првом светском рату. Други светски рат је такође био, како у централној Европи, тако и на Балкану, наставак борбе и превирања за освајање граница националних држава и уједињење свих чланова „нације" у обе државе, са додатним етничким чишћењем оних који су били припадали нацији. Ово су поново били разлози за ескалацију сукоба у претходној Југославији деведесетих година 20. века, а сукоб је активирао противречности око граница, идентитета и поимања нације. Препознатљиви модерни феномени, горе набројани, повезани су са националном државом и њеним суверенитетом (Кековић, 2011: 117).

Србија се данас простире на 88.361 км, броји око 10 милиона становника и налази се пред контрадикцијом: истовремено је и мали део на европском простору, али и знатна регионална сила на Балкану.[4] Србија се у Европи налази у границама југоисточног простора који нам се са ге-

3 Међународни положај једне земље није статична и непроменљива категорија, већ је изложен променама и турбуленцијама у зависности од кретања и општег стања у међународним односима савременог света. Појам геостратегијски положај сублимира у себи скуп одређених географских и стратегијских чинилаца који дефинишу и опредељују позицију неке државе у савременом свету. Сегменти геостратегијског положаја јесу: географски пол, величина државе, ортографско-хидрографска својстава, климатске карактеристике, дужина и облик граница, степен комуникативности, положај у односу на суседе, положај у односу на блокове, њихове војно-политичке и стратегијске интересе и циљеве. Термин геополитички положај разматра политичка питања са географског становишта (наука о утицају спољне средине – природе на друштвени и политички живот). Геополитика је правац у схватању политичке географије који истиче да тло на коме живи један народ и на коме је организована држава игра пресудну улогу у организацији политичког облика друштва и државне политике (Стајић, 2011: 138–139).

4 Претходна Југославија је раних 90-их била место најкомплекснијих, најконфузнијих и најпотпунијих ратова због неодговарајућих граница. На првом нивоу, у Хрватској су се хрватска влада и Хрвати борили против хрватских Срба, а у БиХ босанска влада против босанских Срба и босанских Хрвата који су се, такође, међусобно борили. На другом нивоу, српска влада је промовисала велику Србију помажући босанске и хрватске Србе, а хрватска влада је тежила Великој Хрватској и подржавала босанске Хрвате. На трећем нивоу, масовно цивилизацијско окупљање укључило је Немачку, Аустрију, Ватикан, остале европске католичке земље и групе, и касније, САД на страни Хрватске, Русију, Грчку и друге православне земље и групе иза Србије и Иран, Саудијску Арабију, Турску, Либију, исламистичку интернационалу и уопштено исламске земље на страни босанких муслимана. Слом Југославије је настао када су Словенија и Хрватска кренуле ка независности и затражиле подршку од западноевропских сила (Hantington, 2000: 312).

ографске и историјске перспективе чини далеким. Може се уочити да је Србија смештена на значајним копненим и речним правцима Југоисточне Европе. Најпре, њени речни басени и Шумадија (централна Србија) повезани су са средњоевропским равницама, односно речне долине Мораве, у смеру север–југ, као и Саве и Дунава, у смеру северозапад–југоисток, представљају везу између Балкана и великих равница Средње Европе. Наиме, велике бачке низије које се простиру до Мађарске, као и банатске које се граниче с Румунијом, морфолошки представљају спону између Србије и Средње Европе. Војводина, која је смештена на површини око Дунава, са својом разгранатом мрежом важних река чини хомогену целину отворену ка северу, западу и југу. У регионалном контексту, представља праву житницу регије, а њен економски развој и комуникацијска повезаност с Европом обећавају јој светлу будућнопст. У таквој ситуацији, Србија представља све већи стратешки и економски интерес у регији (Akejsistrud, 2007: 7–8).

Република Србија такође заузима врло повољан саобраћајно-географски положај, јер преко овог региона пролазе важне међународне саобраћајнице – копнене, речно-пловидбене и ваздушне, повезујући тако Западну и Средњу Европу са Блиским и Средњим истоком. Србија је на раскрсници путева који из Средње и Западне Европе воде Моравско-вардарском и Нишавско-маричком клисуром на обале Егејског мора, у Малу Азију и даље ка Блиском и Средњем истоку. Кључни континентални саобраћајни коридори прелазе преко територије Србије и укрштају се у Београду. Главни град Србије лежи и на Дунаву, који је целим својим током кроз Србију плован у дужини од 588 км. Због свог географског положаја, Београд представља једно од средишта главног речног пловног пута у Европи између Црног мора на истоку и Северног мора и Атлантика на северу и западу, са којима је повезан каналом Рајна–Мајна–Дунав. Веза са егејском обалом из Београда јесте железничка пруга Београд–Бар. Београд се такође налази и на једној од важнијих раскрсница главних европских ваздушних путева (Пророковић, 2015: 10).

Говорећи о критичкој геополитици, она истражује географске претпоставке и ознаке које улазе у креирање светске политике. Она настоји да осветли и објасни праксе по којој политички актери негују просторну међународну политику и представљају је као „свет“, карактеришући поједине врсте места. Овај ланац анализе приступа геополитици не гледа се као неутрална разматрања „географских“ чињеница, већ као дубоко идеолошке и политизоване форме. Тако, Србија је релативно здрава и стабилна држава. Што се тиче трговине, Србија сада балансира прилично добро између Европе и Русије. Међутим, Русија је стекла предност

над Европом са својим везама са Србијом на два фронта – српском либерализацијом трговине са Царинском унијом Русије и изградњом гасовода Јужни ток. Србија брзо ојачава своје везе и интеграције са Русијом и изгледа да је изгубљена у геополитичкој савесности Запада (*http://www.neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1089-russia-serbia-and-the-new-balkan-geopolitics).*

Директан утицај на културни и историјски развој Србије имало је географско, културно-религијско и историјско-геополитичко окружење. Разматрање положаја Србије у склопу тог геополитичког чвора од значаја је за анализу спољнополитичких центара моћи и њихових геополитичких партнера у региону, као и односи према другим геополитичким жариштима (Блиски исток, Кавказ) или кључним зонама (Босфор, Дарданели, Суец). Велики центри моћи, као што су САД, НАТО, ЕУ и други, најчешће демонстрирају своју наклоност према заштити интереса одређене регије, религије или државе. Као историјски примери могу да послуже односи између *Евроазије* (Русије) и православне Србије, као и између *Mitteleuropa* (Немачка, Аустрија) и католичке Хрватске. У последњој декади 20. века атлантска политика предвођена Сједињеним Америчким Државама подржава муслимане у региону, а најочигледнији пример за то јесте америчка позиција и учешће у конфликтима у Босни и Херцеговини, као и на Косову и Метохији (Секуловић, Гиговић, 2008). С обзиром на то да се налази на раскрсници између три континента (Азије, Европе и Африке) и да представља контактну зону интеракције и преплитања три велике религије и њихових цивилизацијско-културолошких разлика и аспирација (исламске, римокатоличке и православне), Балканско полуострво је у једном геополитичком контексту једно од најтурбулентнијих и најнестабилнијих региона, не само европског континента него и шире (Деспотовић, 2010: 119)

Балкански регион прати доста бурна историја коју су обележили многобројни ратови, локалне и регионалне кризе и сукоби који су се у већини случаја преливали и на друге делове Европе. Треба нагласити да је Први светски рат отпочео на Балкану, да је током Другог светског рата простор Балкана био једно од најкрвавијих попришта, где је буктао ужасан братоубилачки рат праћен геноцидом. У току хладног рата линије поделе међу тадашњим војно-политичким блоковима ишле су управо преко Балкана. Ратови деведесетих година на простору бивше Југославије (посебно у Босни и Херцеговини) били су најкрвавији и најбруталнији оружани сукоби у Европи после Другог светског рата, што у значајној мери објашњава због чега се Балкан у „очима“ Европе доживљава као главно жариште сукоба и узрок нестабилности и деста-

билизације по целокупан континент. У географском контексту, Балкан се налази на простору који је кроз историју био предмет геополитичких интереса и калкулација, као и значајних политичких утицаја. Узимајући у обзир историјске, религијске, културне, економске и политичке чиниоце који дефинишу идентитет савременог Балкана, нужно је запазити у којој мери савремени Балкан, оптерећен свим својим противречностима, кореспондира са главним правцима кретања модерне Европе и у којој мери Балкан може бити претња Европи и Европа Балкану. Балкан је подручје на коме су се укрштали интереси европских и светских великих сила и који су пресудно утицали на судбину балканских народа. Балканске државе су у великој мери зависне од страних сила, које на све начине теже да учествују у сваком балканском спору у настојању да реализују своје сопствене интересе (Драгишић, 2015: 311).

Што се тиче анализе друштвених фактора, посматране су геополитичке концепције спољних детерминанти које имају огроман (у појединим историјским тренуцима и пресудан) утицај на геополитички положај Србије. Атлантизам се везује за англосаксонску геополитичку школу и представља чисту таласократску концепцију иза које стоје САД заједно са Великом Британијом. Евроазијство је производ руске, а средњоевропски континентализам немачке геополитичке школе. И евроазијство и континентализам су чисте телуократске теорије са богатом традицијом и утицајем на Балкану у историјском континуитету. Неоосманизам се појављује као нова геополитичка концепција Турске и вероватно је да у крајњој линији може имати утицаја у регионалним оквирима. Ове четири концепције могу се посматрати и као друштвени фактори, зато што се анализира њихова оријентација ка Балакну као географској целини, однос ка Србији као држави, и последицама које могу настати. На ове концепције Србија не може утицати, већ им се мора прилагођавати. Разумевање геополитичких концепција великих сила, њихове међусобне сукобљености или сагласности у појединим историјским периодима, као и претпостављање какве спољнополитичке стратегије које могу произилазити из тих концепција, један је од кључних чинилаца геополитичког положаја малих земаља (Пророковић, 2015: 151–153).

Балкан, у традиционалном смислу речи, представља потенцијално геополитичку параду у борби за европску супремацију. Евроазијски Балкан – са својом растућом транспортном мрежом која ближе повезује најбогатије евроазијске и највредније западне и источне крајеве – такође је од изузетне геополитичке важности. Наиме, са аспекта безбедности, он је од велике важности за бар троје од његових најближих и најмоћнијих суседа, за Турску, Русију и Иран, при чему Кина такође по-

казује интересовање да је у политичком смислу све више заинтересована за тај регион. Али евроазијски Балкан је далеко важнији као потенцијална економска награда, огромне залихе природног гаса и најфинијих резерви налази су у региону, уз важне минерале, укључујући и злато (Бжежински, 2001: 117). После свега изложеног поставља се логично питање: постоји ли било какав реалан геополитички контекст који би у догледно време дао шансу да Србија покуша претемељење садашњег погубног потчињавања атлантистичким и континенталним геополитичким структурама моћи? Она је још увек заглављена у намери да деблокира и реинтегрише зону својих примарних геополитичких интереса, а то је простор који је некада обједињавао совјетски државни оквир. Нажалост, морају се констатовати и не тако ретка геополитичка лутања и доктринарне конфузије код значајних теоретичара неоевроазијске провенијенције када је у питању простор Балкана, а на њему и проблем геополитичке позиције Србије. Србија није јасно препозната као важна земља за ново геополитичко позиционирање Русије у региону (Деспотовић, 2015: 65–80).

За Србију и српске земље у целини од животне је важности да рационално креирају своју перспективу у контексту геополитичке будућности Европе/ЕУ, коју ће у великој мери одређивати две велике силе – САД и Русија. Полазиште би требало да буде објективна просторна перцепција ЕУ унутар Европе. ЕУ се простире на само 41% територије европског континента. Од САД је мања преко два пута, а од Русије четири пута. Међутим, у Србији пред пропагандном пресијом ЕУ објективна[5] (школска) географска спознаја контуре континента „Европе од Атлантика до Урала“ готово потпуно је уступила место деформисаној, доминантно политичкој и економској пројекцији Европе само у границама Европске уније. Део Европе изван ЕУ, иако територијално већи, јесте виртуелизован, сматра се резидуумом Европе и приказује се готово као *terra nullius* који би требало да послужи као трансгресиони ЕУ. Унутар тог маргинализованог простора коме је додељена улога предступног карантина налази се Србија и остале европске земље. У поређењу са осталим државама и народима, који су у постхладноратовском периоду укључивани у „евроатланске интеграције“, српски чинилац имао је једно специфично

5 Европска интеграција је несумњиво важна за Србију, али да ли је „заводљиво“ довољно да се прихвати чињеница да ју је ЕУ и УН наметнула, што ствара једну другу основу и причу за ширу анализу улоге ЕУ на Балкану. Брисел је сасвим јасно послао поруку: „Прозападна Србија ће видети награде и осетити бољитак“. Комесар за проширење Оли Рен је тврдио у писаној изјави само неколико дана пре истека рока 14. маја за нове изборе: „Чим се формира нова влада, пут Србије у ЕУ ће се ревитализовати одмах“. Српски лидери, тврди он, морају „изабрати европску будућност, уместо да земља падне под своју националистичку прошлост“ (Uncertain States of Europe, 2008: 15, 71).

и трауматично искуство које га разликује од осталих – био је изложен дводеценијској војно-политичко-економској конфронтацији са ЕУ и НАТО-ом без преседана у новијој европској и светској историји, која је почела пристрасним ангажманом у „разби-распаду“ Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, а кулминирала непосредним помагањем у стварању, а потом и признавању независности самопроглашене државне творевине Републике Косова (Степић, 2010).

Од распада Југославије, територија Србије је полако сведена на све мању територију, у почетку осликавајући само стање бивше СФРЈ. Ипак, Србија данас остаје важна сила на Западном Балкану, са највећом војском и једном од најјачих економија у региону. Јачање руских односа са Србијом дошло је на три главна фронта: војном, економском и политичком (Deudne). Данашњи Балкан је подручје са политички непотпуним границама, а вишком историје и „непотпуним миром“. Вишак историје на Балкану и немогућност балканских народа и елита да управљају својом судбином – цинично је описао В. Черчил, који је на тај начин заборавио да је производња вишка историје на Балкану резултат не само акција балканских народа већ и великих колонијалних сила које, у овој области у којима се преплићу различите цивилизације и где се мешају религија и етничке групе, не само да „мешају карте и арбитраже“ већ и директно изазивају сукоби и управљају се њима. То није био само случај у 19. и 20. веку, већ је, нажалост, и даље пракса (Митровић, 2011: 100). Све већа настојања да се геополитички положај Србије доведе у контекст ширег балканског окружења изражена су посебно у задње две деценије, када су након пада Берлинског зида, завршетка хладног рата и блоковске поделе света креиране нове геополитичке околности које карактерише униполарна позиција једне светске суперсиле (Америке) и њена потреба да оствари глобалну хегемонију и доминацију, вешто користећи новонастали простор геополитичког вакуума у многим геополитички осетљивим деловима света, какав је и простор Балкана (Деспотовић, 2010: 118).

ЗАКЉУЧАК

Иако захвата компактан физичко-географски, природно-територијални комплекс, Балкан се кроз историју није конституисао као регија због свог комплексног геополитичког положаја, па адекватно томе није могао ни имати своју сопствену геополитику. Пошто се Србија налази у централном делу Балкана, у области у чијој се инфраструктури налазе главне природне путање и антропогене линије и чворови, она има зна-

чајну транзитну функцију за суседне и друге државе. Истовремено, као континентална земља има велику потребу да комуницира са другим државама и народима. Регион Србије је одувек био дефинисан притиском и силом спољних актера, али данас главни утицај на регион долази из Европске уније, док је пре десетак година то био НАТО. Пре тога је био америчко-совјетски сукоб, а пре тога Аустрија, Турска и Русија, и тако даље. Због тога, као и већина пограничних земаља Европе, регион ће пре бити обликован утицајем спољних сила, него својом интерном динамиком. Међузависност је, између осталог, константа која се ретко мења и која у данашњем глобализованом свету све више добија на значају, и на малом простору тешко се може занемарити, а ако је тако – често по веома високој цени. То значи да су билатерални односи глобалног карактера и никако не могу бити изоловани од глобалних дешавања.

Велики део расправа о актуелним европским геополитичким релацијама између Русије и Запада усмерено је на недавне догађаје у Украјини, са упозорењима и прогнозама о Грузији и Молдавији. Међутим, у стратешки критичном Балканском полуострву, Русија тихо али брзо напредује и подупире се до везе са великом регионалном силом – Србијом. Србија је брзо профитирала од својих веза и интеграција са Русијом, и изгледа се истовремено изгубила у геополитичкој савесности Запада. Регионални играчи на Балкану нису у сукобу око конфликтних геополитичких интереса. У оквиру Балкана, народи бивше Југославије, посебно у Србији, остаће од кључног значаја у овом и следећем веку. Регионални проблеми ће тако наставити да траже пажњу у новом миленијуму. Без сумње, противречности и тензије балканског распада представљаће фундаменталне будуће изазове америчке и европске дипломатије, друштвених интеграција и међународног лидерства. Тако, због огромних сложености и нове реалности да „западна“ интервенција изазове нове директне интервенције на Балкану, може бити извор континуиране несигурности и највећи изазов овог дела Европе. Република Србија има војну супериорност у региону, али Албанци такође имају снажну подршку САД, и Косово има јаку САД војну базу у Бонстилу. Албанци нису довољно јаки да воде директан сукоб са српском војском, чега су свакако свесни. Због тога изазивају специјални герилски рат, који има за циљ да „окрвари Србију“. За разлику од других партнера Западног Балкана, Србија не жели да се придружи Алијанси. Међутим, земља се залаже за продубљивање политичког дијалога и сарадње са НАТО-ом о питањима од заједничког интереса. Подршка за демократске, институционалне и одбрамбене реформе важан је фокус партнерства НАТО-а са Србијом.

Будућност Србије је балканска држава која би се налазила у једној од епицентара геополитике, у центру евроазијске табле великих сила, где треба испитати односе између Немачке (ЕУ) и Русије, концентришући се на енергетску политику и енергетску сигурност. Србија има двојаки циљ, изведен из свог геополитичког стања. С једне стране, подстакнута економском мотивацијом, Србија полако напредује ка ЕУ, чија је водећа земља Немачка. Улога и утицај играча на Балкану одувек је мењан у складу са идеолошким, економским, културним и политичким преференцијама. Балкан је поново постао основ за реализацију различитих интереса великих играча. Међутим, ти интереси се сукобљавају једни са другима и имаће огроман утицај на регионална политичка, економска и друштвена збивања у региону. Заиста, у смислу етничког, језичког и верског састава, Балканско полуострво је једно од најкомплекснијих светских подручја. Балкан је увек био „игралиште“ за моћне и увек је представљао пут ка њиховим крајњим циљевима. Ситуација се није променила до данас; њен мешовити етнички и културни састав био је разлог за многе сукобе који су коришћени од стране сила да стекну и прошире свој утицај. Претпоставке су показале да су геополитички процеси на Балкану историјски условљени нестабилним позицијама и односима који карактеришу унутрашња стања. Дугорочно искључење и могућност стицања кумулативне предности као предуслова за проширење кључне су карактеристике балканских држава позиционираних у структури геополитичких односа, што додатно отвара могућности за силе у развоју. Након 1991. године Србија није више она сила која обликује регион. Због тога, као и већина земаља Европе, регион ће бити обликован више утицајем спољних сила него својом интерном динамиком.

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

Agnew, P. (1992). Geopolitics and discourse Practical geopolitical reasoning in American foreign policy New political geography. 11, No. 2, March 1992, 190–204.

Bonura, J. C. (1998). The occulted geopolitics nation and culture, Situating political culture within the construction of geopolitical ontologies.

Deudney, H. D. Geopolitics political science, Encyclopedija britanka: https://www.britannica.com/topic/geopolitics

Geopolitics and the study of international relations a thesis submited to the graduate school of social sciences of middle east technical univesity (2010).

Hepple, L. (1986). Political geography quaterly, Supplement to Vol. 5, No. 4, October 1986, X2-S% The revival of geopolitics. http://www.

neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1089-russia-serbia-and-the-new-balkan-geopolitics

Kuus, M. Critical Geopolitics, University of British Columbia.

Massaro, A. V., Williams J. (2013). Geography Compass, Feminist Geopolitics 7/8, 10.1111/gec3.12054, 567–577.

Scholvin, S. (1998). Geopolitics an overview of concepts and empirical explanes from international relations

Teschke, B., Brill K. (2006). Historical Materialism, volume 14:1, 327–335, NV, Leiden.

Tuathail, O. G. (1998). Postmodern geopolitics, The modern geopolitical imagination and beyond. in Tuathail O. G., Dalby S. (1998). *Rethinking geopolitics Rethinking geopolitics*. London and London and New York.

Бжежински, З. (2001). *Велика шаховска табла*. Романов књига, ISBN: 86-495-0093-5

Деспотовић (2010). Обележја геополитичког положаја Србије и српских земаља у контексту актуелних процеса балканизације. Социолошки преглед, вол. XLIV (2010), no. 4, стр. 541–566.

Деспотовић, Љ. (2015). Геополитичке еструкције и „Нова Европа". Постоји ли геополитичка алтернатива за Србију? *Култура полиса*, XII, посебно издање.

Драгишић, З. (2015). Безбедносни идентитет Балкана и ЕУ. *Поља геополитике*, зборник радова.

Зорић, М. (2001). Држава и геополитика. Војно дело 4–5, стр. 150.

Кековић, З. (2011). *Систем безбедности*. Београд: Факултет безбедности, стр. 117.

Митровић, Љ. (2011). The geopolitics of the balkans in the 19th and 20th centuries – between national emancipaton movements and geostrategic games of the great powers, UDC 327(497)"18/19" *Original Scientific Paper FACTA UNIVERSITATIS Series: Law and Politics* Vol. 9, No 2, pp. 99–07.

Младеновић, М. (1934). *Шта је то геополитика*. Београд.

Пророковић, Д. (2015). *Геополитика Србије – положај и перспективе на почетку 21. Века*. Београд: Службени гласник.

Секуловић, Д., Гиговић, Љ (2008). Европска компонента геополитичког положаја Србије. *Војно дело бр. 1*.

Стајић, Љ.(2013). *Основи система безбедности*, стр. 138–13.

Степић, М. (2010). Геополитичност ширења европске уније и положај Србије, *СПМ број 1, година XVII, свеска 27*.

Талијан, М., Врачар, М., Јевтић, Д. (2015). Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама западних сила и исламских центара моћи, *Војно дело, 5/2015*.

Хангтинтон, С. (2000). *Сукоб цивилизације и преобликовање светског поретка, друго издање*. ЦИД Подгорица и Романов Бања Лука, стр. 312.

GEOPOLITICAL FRAMEWORK OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Marko Krstić
The Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Summary

Geopolitics characterizes and defines countries for over a century, and the geopolitical position is one of the most important geopolitical categories and this position has always had a significant impact on the position of one state in the international community. The geopolitical position is a complex category and represents a set of geopolitical features of a particular political-territorial unit, usually the state and this position is not constant and unchangeable, it is already a changing category that changes with regard to changes in the state itself and its environment that affect geopolitics State position. Geographical conditions represent a range of options and constraints, and general patterns and long-term processes can explain this relationship and structure in an appropriate way, but it should be emphasized that geopolitics does not represent the theory of state behavior or foreign policy. The geographical predispositions of the position of Serbia and its borders, the historical-geopolitical basis of the creation of the Serbian state and its territorial change, the understanding of the importance of the modern geopolitical position of Serbia should be introduced and studied; acquiring knowledge about relations between Serbia and other Serbian territories and the Balkans as a whole; analysis of the interests of the great powers and neighbors of Serbia; an objective assessment of Serbian positions in the integrative and disintegrative processes in the Balkans and in Europe.

Key words: *geopolitics, geopolitical position, Serbia, Balkans, geography*